

150 JAAR

BIJ STORK

*'Wij allen zijn arbeiders
en zullen ons best doen om
Hengelo een aangename plaats
te maken waar de menschen
gelukkig kunnen zijn.'*

C.T. STORK, 25 DECEMBER 1875

C.T. Stork

Voorwoord

Machinefabriek en modelmaatschappij

BIJ STORK vertelt het verhaal van een machinefabriek die uitgroeide tot een wereldconcern. Honderdvijftig jaar geleden, op 4 september 1868, opende ze haar poorten in Hengelo. Hier maakte Charles Theodorus Stork (1822-1895) zijn droom als ondernemer tot werkelijkheid. Het zegt genoeg dat er nog altijd een concern bestaat dat met trots zijn naam draagt.

Dit verhaal verdient om diverse redenen aandacht. De machinefabriek Gebr. Stork & Co. wist zich, ondanks de vestiging in een afgelegen regio, in korte tijd op te werken tot een van de toonaangevende ondernemingen in de metaalsector. Door wendbaarheid en spitsvondigheid wist de fabriek telkens nieuwe markten aan te boren. Betrekkelijk kort na de opening slaagde de onderneming erin voet aan de grond te krijgen in Nederlands-Indië, waar ze complete suikerfabrieken bouwde. Intussen leverde ze machines, ketels en pompen voor gemalen en elektriciteitscentrales. Stork hield de voeten droog en de lampen brandend. Zo droeg de onderneming in belangrijke mate bij aan de industrialisatie van Nederland.

En dat op een geheel eigen wijze. De bouw van een moderne machinefabriek in het afgelegen Hengelo vergde veel kapitaal. Desondanks nam Stork bewust afstand van het hardkapitalistische verdienmodel van vele collega-ondernemers. De machinefabriek investeerde na de aanloopfase steeds een deel van de winst in voorzieningen voor haar arbeiders. Ze stichtte een pensioenfonds, een ziekenfonds en een ongevallenfonds, een spaarvoorziening met een riante rente en verstrekte hypotheek. Verantwoordelijkheidsgevoel zette haar hiertoe aan, net als een besef van naastenliefde én een scherp inzicht in wat de fabriek nodig had. Machines waren gemakkelijker vervangbaar dan goed opgeleide mensen.

Van de waarde van het menselijk kapitaal was de machinefabriek vanaf haar eerste dag overtuigd. De Storken creëerden daarom niet alleen een fabriek, maar een complete samenleving. Het nieuwe Hengelo dat onder hun leiding groeide en bloeide, had enkel de naam en de geografische positie gemeen met zijn voorganger.

Een wereld op zich

De titel van dit boek, BIJ STORK, verwijst naar de plek die de machinefabriek innam in Hengelo en wijde omstreken. Deze twee woorden vormden het eerste antwoord op de vraag wat iemand deed voor de kost. *'Bij Stork'* volstond, meer was niet nodig. De aanduiding verwees naar een wereld op zich, die baanzekerheid bood, met daarnaast perspectief op promotie en positieverbetering en het 'lidmaatschap' van een eigen netwerk van educatieve, sociale en culturele voorzieningen. Werken bij Stork was als een onderscheiding, je zat er gebeiteld voor de rest van je leven.

De fabriekspopulatie telde dan ook een behoorlijk aantal grootvaders, vaders en zonen. Als de ene generatie het goed had aan de fabriek, stimuleerde ze de volgende maar wat graag om het eigen voorbeeld te volgen. Op de fabrieksschool kregen de jongens en jongemannen volop gelegenheid om te ontdekken waar hun hart en talenten lagen. De mannen (de machinefabriek was lang een mannenbolwerk) noemden zich IJzermotten en Storkianen, namen waarin zowel trots als betrokkenheid doorklonk. Stork was meer dan een fabriek en meer dan een werkgever, het was een manier van leven en werken.

Tot diep in de twintigste eeuw was het dagelijks zichtbaar. Iedere ochtend opnieuw spoedden zich duizenden mensen naar de machinefabriek. Op het hoogtepunt, omstreeks het midden van de jaren zestig, verdienden ongeveer 5000 mensen hun brood bij Stork. Ze kwamen lang niet allemaal uit Hengelo, want de stad slaagde er nooit in iedereen te huisvesten. Maar de duizenden fietsers uit eigen stad en de bussen die arbeiders uit omliggende steden en dorpen ophaalden en na werktijd weer terugbrachten, vormden aan het begin en het einde van de werkdag lange linten die door de Hengelose straten kronkelden. De fabriek ging aan, de fabriek ging uit.

En de in grote delen van de stad hoorbare fabrieksfluit markeerde de bijzondere momenten: het begin, de schaft (het moment waarop menig vader naar huis snelde om er met het gezin het warme maal te eten) en het einde van de werkdag. Althans, voor degenen die niet in ploegendienst werkten.

De machinefabriek was altijd meer dan Hengelo, maar de stad viel goeddeels samen met de onderneming waaraan ze vrijwel alles had te danken. Die bovendien een specifieke arbeiderscultuur had gecreëerd.

Dominante factor

Dat is wat anderhalve eeuw later opvalt en fascineert: de grondlegger van de machinefabriek, Charles Theodorus Stork liet zich leiden door zijn ideeën over ondernemerschap én zijn gedachten over het hierbij passende maatschappijmodel. Beide moesten ineengrijpen als de tandwielen die dagelijks de gieterij verlieten om er als delen van een groter geheel beweging en voortgang te scheppen. Het allerkleinste tandwiel was hierin even onmisbaar als het grootste.

Zo bezien, had zo'n machine vol tandwielen wel iets van een familie. Juist die was voor C.T. Stork uitgangspunt en referentiekader. Hij kwam uit een ondernemend Oldenzaals geslacht van sociale stijgers. Zijn grootvader wist in de achttiende eeuw tot het burgemeesterschap van Oldenzaal te reiken, zijn oom was het er in zijn jeugd. En al deden latere generaties hun best om de betekenis hiervan te bagatelliseren, het ambt liet zien dat de Storken toegang hadden gekregen tot de bovenlaag van hun stad. Als leden van het patriciaat konden ze in de toenmalige standensamenleving deuren openen die voor anderen gesloten bleven. Ze vormden daarom een hechte familie, want de weg omhoog vereiste een stevige en bovenal eensgezinde basis.

Familie was dan ook een belangrijke pijler onder C.T. Storks fabrikantenbestaan. In moeilijke tijden kon hij erop terugvallen, in dagen van voorspoed vond hij er de getrouwen om de vleugels verder uit te slaan. Hij stimuleerde zijn jongere broer Coenraad Craan om in Delft werktuigbouwkunde te studeren en vond in de eveneens jongere broer Jurriaan Engelbert een degelijke zakenpartner. Zwager Hendrik Jan Ekker, gehuwd met een zuster, vervulde eveneens een belangrijke rol, terwijl de familiebanden de aanstaande zwager Rudolf Adriaan de Monchy ertoe verleidden in Hengelo zijn Nederlandsche Katoenspinnerij te vestigen. Gerhard Dijkers, C.T. Storks schoonzoon, opende bovendien in 1879 zijn appendagefabriek aan de zuidkant van de machinefabriek. In de jaren rond 1880 waren de Storken de meest invloedrijke fabrikantenfamilie in Hengelo.

Familie als voorbeeld

In de fabriek wilde Stork een afgeleide van de hem vertrouwde familierelaties tot stand brengen. Deels uit noodzaak: bij de ingebruikneming van de nieuwe fabriek in Hengelo bestond

het grootste gedeelte van het personeel uit mannen zonder enige ervaring in het metaalvak. Ze moesten tijdens het werk hun opleiding krijgen, door instructie van uit Duitsland en België gehaalde bazen. Stork moest derhalve investeren in hun opleiding nog voor er een cent verdiend was. Daarom was het belangrijk om het personeel vast te houden, want nieuwe krachten zou hij eveneens moeten opleiden, opnieuw tegen relatief hoge kosten.

Binden was bedrijfsbelang. In een belangrijke toespraak uit 1873 benadrukte Stork daarom de fundamentele gelijkheid tussen patroon en arbeider. Niet alleen door op te merken dat fabrikanten eveneens arbeiders waren, ook door te wijzen op de plicht van de ondernemer om de werkmans te zien als zijn naaste, *'als een door God geschapen mensch en niet als een machine.'* Dit was de gelijkheid die in de familie bestond. En zoals familieleden bijdroegen aan de positie en bloei van het geheel, moest de arbeider *'hart hebben voor het werk dat hem wordt toevertrouwd, hij moet er een gewetenszaak van maken dat werk goed te doen, hij moet de fabriek waar hij werkzaam is, beschouwen of die hem mede toebehoort.'* Met andere woorden, de arbeider had taken en opdrachten die overeenkwamen met die van de leden van een familie.

Fabrikant als goede huisvader

De goede patroon die zich van zijn verantwoordelijkheid bewust was, stelde er als een soort huisvader veel tegenover. En hierin ging C.T. Stork ver, hij dankte er zijn bijnaam Grootvader aan. De werknemers van Stork konden in die eerste decennia vertrouwen op respect, waardering, een goed loon en kansen om hogerop te komen. Bovendien werden ze veelal bij naam gekend, gezien en gehoord.

Als een waarachtige vader wilden C.T. Stork en na hem zijn zoons hun arbeiders opvoeden en verheffen. Ze moesten leren hun lot in eigen hand te nemen en zelf verantwoordelijkheid te dragen voor hun toekomst. Alleen dan konden ze zich ontworstelen aan de afhankelijke positie van hun voorouders en voor zichzelf en hun nageslacht een toekomst creëren. Ieder mens had talenten, het kwam erop aan die te ontdekken en ermee te woekeren.

Als overtuigd liberaal had Stork een onstuitbaar vertrouwen in de menselijke neiging om zichzelf te willen verbeteren. Daar wilde hij bij helpen, maar zijn arbeiders moesten het zelf doen. Het was hun opdracht om de eigen krachten te leren kennen en daarop voort te bouwen. Stork nam dan ook afstand van gedachten en stromingen die verkondigden dat het heil van elders moest komen. In het bijzonder moest hij niets weten

van het socialisme en het geloof in de revolutie als enige weg naar een rechtvaardiger samenleving. Afgezien van de weerstand die dit bij hem als gezeten burger opriep, zag hij er ook het ontstaan in van een nieuwe afhankelijkheid. Terwijl hij de arbeider nu juist wilde leren zelf het stuur van zijn leven in handen te nemen. Zijn fabrieksonderwijs had daarom een belangrijke vormende component: de mannen moesten lezen, algemene kennis opdoen, hun sociale vaardigheden verbeteren. Dan konden ze zich verheffen.

Allen voor elkaar

Zulke arbeiders hadden een scherp inzicht in hun eigen belangen. Ze zouden volgens Stork vanzelf begrijpen dat die gelijk opliepen met die van de onderneming en de directie. Als alle partijen zich gezamenlijk inzetten, werd iedereen daar beter van. Ze hadden een gezamenlijk belang. Ook hierdoor keerde Stork zich tegen het gedachtegoed van vooral de socialisten. Hun propaganda voor de klassenstrijd kon in zijn ogen tot niets leiden. De machinefabriek stelde er een ander programma tegenover: Allen voor elkaar, geen strijd maar samenwerking.

De leuze kreeg, vooral door toedoen van Storks oudste zoon Dirk Willem, steeds meer praktische uitwerking. De sociale voorzieningen, die in de jaren na 1880 in hoog tempo werden gesticht, berustten op hetzelfde principe: allen voor elkaar. Dus betaalden de arbeider én de fabriek gezamenlijk premies voor de sociale verzekeringen van het bedrijf. De voor die tijd vergaande voorzieningen bonden de arbeiders nog meer aan de fabriek. Ze kregen bovendien een belangrijke stem in het beheer van de bijeengebrachte gelden, waarop even later nog een vorm van medezeggenschap volgde. Bij Stork vonden ze zekerheid voor zichzelf en hun nabestaanden. Er lag bovendien een uitdaging in besloten: hoe beter de resultaten van de fabriek, hoe hoger haar bijdrage aan de diverse fondsen.

Stork zag echter ook in dat meer nodig was. De machinefabriek moest niet een eiland in de gemeenschap zijn, beter was het als fabriek en samenleving vanuit hetzelfde ideaal gestalte zouden krijgen. Zoals de fabriek moest functioneren als fami-

lie, moest de stad functioneren als fabriek. Op 25 december 1875 schreef C.T. Stork in zijn aantekenboekje: *'Wij allen zijn arbeiders en zullen ons best doen om Hengelo een aangename plaats te maken waar de mensen gelukkig kunnen zijn.'* Hij was overtuigd van de maakbaarheid van de samenleving. Voor dat doel werd de sociëteit Eensgezindheid heropgericht, als instrument om naast de arbeiders ook de andere fabrikanten en notabelen te binden. Met succes; Hengelo werd een stad van consensus waarin de fabrikanten in elk geval tot de invoering van het algemeen kiesrecht voor mannen in 1917 de toon aangaven. Lang genoeg om in de stad een eigen industrieel klimaat te creëren, waarin het accent altijd lag op samenwerking. Hengelo werd tot netwerksamenleving en poldermodel, lang voor dit laatste woord gangbaar werd. De stad liep in vele opzichten vooruit op wat pas decennia later in Nederland gemeengoed zou worden.

BIJ STORK gaat over de wisselwerking tussen fabriek, idealen en samenleving. Over visionair ondernemerschap, productontwikkeling, de noodzaak om steeds weer nieuwe markten te vinden en de wording van een moderne industriestad.

Als boekproductie is BIJ STORK de vrucht van een redactiecollectief. De diverse hoofdstukken zijn van de hand van verschillende auteurs. Verschillen in schrijfstijl zijn hierdoor onvermijdelijk. Zo ontstaat een kleurrijk beeld dat recht doet aan de veelkleurigheid van de machinefabriek.

Hengelo, 4 september 2018

Hans van den Broek
Gerard Löbker
Hans Morssinkhof

Van Borne naar Hengelo

Voor Stork, inmiddels behorend tot de meest vermogende inwoners van Overijssel, braken drukke tijden aan. Zowel de weefgoederenfabriek in Hengelo als de Oldenzaalse ondernemingen en de machinefabriek in Borne vroegen zijn aandacht. Het verklaart de verzuchting die hij op 1 juli 1865 in zijn aantekenboekje noteerde: *'Ik had elke dag willen schrijven maar de tijd ontbrak! Ik heb veel te doen gehad, en om den anderen dag ga ik naar de fabriek te Borne.'*

Hier moest hij een oplossing vinden voor het ruimteprobleem. De reparatiewerkplaats groeide uit tot een fabriek die stoommachines maakte en omstreeks zestig mannen en twintig jongens in dienst had. Ze had meer vierkante meters nodig en liefst een andere plek: dicht bij het spoor. Weliswaar lag Borne aan de nieuwe spoorlijn, maar het bedrijf lag er hemelsbreed zeker een kilometer vanaf. De belangrijkste locatie was echter niet beschikbaar, omdat de gebroeders Jakob en Levie Spanjaard de grond naast het spoor hadden verworven voor hun stoomspinnerij en -weverij. De Bornse gemeenteraad leek bovendien niet te willen meewerken aan uitbreiding op de bestaande plek.

In Hengelo was daarentegen ruimte genoeg. Stork bezat in 1865 al grond langs de Berflobeek, aan de zuidkant van het spoor. In april van dat jaar attendeerde hij Hendrik Veder op de tegenover zijn eigendom gelegen plek. Verder, nog bedrijfsleider bij Gelderman Stork en Eekhout in Oldenzaal, bereidde zich met Storks aanstaande zwager

Rudolf Adriaan de Monchy voor op de vestiging van een katoenspinnerij. Storks advies vond gehoor: de bouw van de Nederlandsche Katoenspinnerij begon hier op 12 juni 1865, de productie op 15 oktober 1866.

Rudolf Adriaan de Monchy

Het maakte deze omgeving nog aantrekkelijker voor een nieuwe en grotere machinefabriek. Er lag bovendien genoeg grond om uit te breiden. En er was water, zodat er bij brand snel kon worden geblust. Daarbij lag het station op een minuut gaans, de weefgoederenfabriek op twee tot drie minuten. Hengelo bleek de ideale plek. De machinefabriek was er welkom. Anders dan eerder in Oldenzaal en Borne werkte de gemeenteraad graag mee.

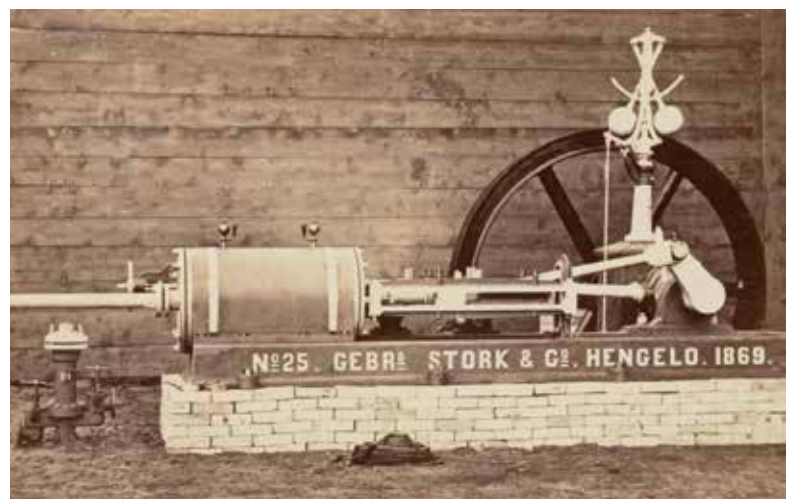
In wolken van stoom

De nieuwe fabriek in Hengelo was een waagstuk. De onderneming had het moderne machinepark deels in Engeland en België gekocht, deels in eigen huis gemaakt. Een kostbare investering, in een fabriek die aanvankelijk *'te groot was voor den omzet'*, met een balanswaarde van ruim 378.000 gulden. Ruim tachtig procent daarvan was afkomstig uit de reserves van de weefgoederenfabriek, de rest van bevriende ondernemers.

In haar eerste advertentie toonde de firma trots het omvangrijke complex, met elf rokende schoorstenen. De afbeelding van Gebr. Stork & Co. Fabrikanten van Stoom- en andere Werktuigen te Hengelo was redelijk overeenkomstig de oudst bekende plattegrond van de

Nederlandsche Katoenspinnerij, ca. 1865

Stoommachine No. 25, 1869

De machinefabriek omstreeks 1870

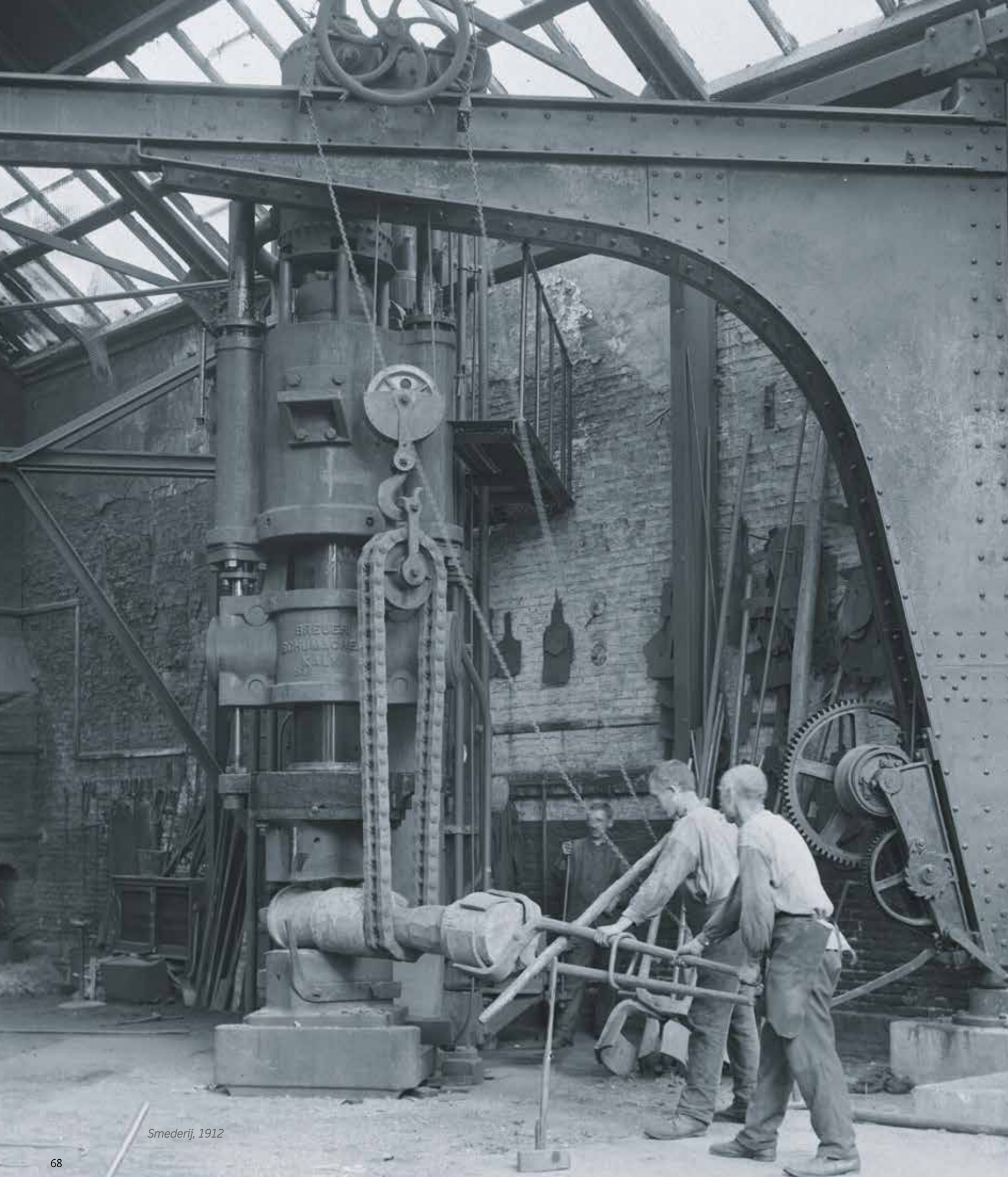
Eerste advertentie, 1869

firma. Lokale leveranciers konden de megaklus bijna niet aan, blijkt uit een oproep voor 'eene aanzienlijke partij gare en roodgare METSELSTEENEN.' C.T. Stork was er nu eenmaal de man niet naar om af te wachten. Liever honderd stenen te veel dan een te weinig. De kost ging voor de baat uit.

Het was zijn paradepaardje, de machinefabriek was meer van hem dan ze ooit van zijn broer of zwager zou worden. Misschien uit gevoel voor familieverhoudingen, liet hij niet zijn vrouw maar Mina Ekker, de vrouw van Hendrik Jan op 4 september 1868 de openingshandeling verrichten. Ze droeg de naam van haar man, maar was een geboren Stork. Met een ferm gebaar draaide ze de afsluiter open om de fabriek in werking te stellen. Maar: 'Plotseling hevig geraas onder in den kelder. Alles vliegt bang naar buiten; Parmentier snelt de trap af en komt geruststel-

Allereerste Prijs-Courant, 1876

Smederij, 1912

Dirk Willem aan het roer

Al was de machinefabriek gered, het conflict tussen Dirk Willem Stork en Arnold Parmentier duurde voort. Senior maakte zich zorgen. Hij waardeerde de technisch directeur om zijn kunnen, maar beschreef hem als *'een man van groote energie en talent (...) die de gebreken heeft zijner deugden.'* Kiezen tussen zijn zoon en Parmentier hoefde hij nog niet. De technisch directeur vertrok naar Italië om er de montage te leiden van door de fabriek vervaardigde stoomgemalen in de Povlakte. Na zijn terugkeer viel de ruzie echter niet te beslechten. Volgens de Storken trok Parmentier een te grote broek aan, waardoor een conflict ontstond. Het leidde tot zijn vertrek in 1874.

Nu volgde een herziening van de directie. C.T. Stork nam de 20-jarige Dirk Willem erin op en stelde de uit Amsterdam afkomstige C.H. Strumphler aan als technisch directeur. Net als zijn voorganger Parmentier had hij het vak grotendeels in de praktijk geleerd. In Hengelo ontwierp hij met P.A.N. Jansen, de nieuwe chef van het tekenbureau, *'machine-typen, die de concurrentie der fabriek en daarmede haar vooruitgang mogelijk maakten.'* Metterdaad, want *'in den ouden tijd was bureau- en fabriekswerk*

C.H. Strumphler

P.A.N. Jansen

veel minder gescheiden dan thans.' Strumphler en Jansen stonden regelmatig samen op de vloer om de werklieden aanwijzingen te geven.

C.T. Stork zag dat het goed was en liet de bedrijfsleiding voortaan aan zijn zoon en Strumphler. Mogelijk onder invloed van Marten Mees. De bankier zorgde naast de kapitaalinjectie voor de invoering van een adequate administratie en bewaakte de financiële positie van het bedrijf door toe te zien op investerings- en uitbreidingsplannen. Dirk Willem had meer oog en gevoel voor wat voor een gezonde bedrijfsvoering nodig was. De zoon schoot zijn vader voorbij, waardoor deze meer gelegenheid kreeg om strategische netwerken en partnerschappen te vormen.

*De zoon schoot
zijn vader voorbij*

Bankwerkerij, 1912

*Korte lijnen naar de
naastgelegen gieterij*

daarin een meerderheidsbelang en Eduard Driessen, voor een derde deel eigenaar, werd directeur van de N.V. Het productiepakket had zich inmiddels aanzienlijk uitgebreid tot kranen voor havens, scheepswerven, opslagterreinen en industriële bedrijven. Ook drijvende kranen behoorden tot het leveringsprogramma. In de nieuwe fabriek kon onder bijna ideale omstandigheden worden gewerkt.

In de Eerste Wereldoorlog ondervond het bedrijf aanvankelijk nauwelijks problemen omdat men hoofdzakelijk voor de binnenlandse markt werkte en er een ruime grondstoffenvoorraad was. Het bedrijf beschikte

over flinke voorraden gewalst staal en kon door de korte lijnen naar de naastgelegen gieterij van Gebr. Stork & Co. korte levertijden garanderen. Dat alles kon echter niet voorkomen dat het jaar 1916-1917 voor het eerst met een verlies werd afgesloten. Dat leidde onmiddellijk tot een Storkreflex: J.A. Avéres en G. van Terwisga, sleutelfiguren in de hiërarchie van de machinefabriek, bepleitten een versterking van de rol van Gebr. Stork & Co. Op de tekenkamer en op de boekhoudafdeling van Stork Hysch kregen mannen van de machinefabriek de touwtjes in handen. Met dergelijke maatregelen ging deze aparte N.V. toch wel erg veel op een afdeling van Gebr. Stork & Co. lijken.

Conrad: moeilijke oorlogsomstandigheden en malversaties

Voor Conrad vielen door de Eerste Wereldoorlog juist veel buitenlandse orders weg. Dat werd slechts voor een klein deel gecompenseerd door bijzondere binnenlandse opdrachten voor de landsverdediging. Een bijzonder probleem vormden in die oorlogsjaren de vele diefstallen door eigen personeel. Bij Conrad ging men zelfs over tot steekproefsgewijze fouillering aan de fabriekspoort. C.H. Holst, door D.W. Stork geprezen als '*geniale ontwerper en directeur*', was in 1917 afgetreden en opgevolgd door Henri A.J. de Bijll Nachenius. De Bijll Nachenius bekleedde al jaren belangrijke commerciële functies bij Conrad en

was in 1904 getrouwd met Marie Stork, de tweede dochter van D.W. Stork. Na de oorlog stroomden bij Conrad al snel weer grote orders binnen en groeide het personeelsbestand in 1921 tot bijna 900.

Dr. Ir. Jan J. Borren

De opleving bleek maar van korte duur en er breekt een onevenwichtige fase aan die jaren zal duren. Het ene jaar is er een loonsverlaging, het jaar daarna is de orderportefeuille goed gevuld. De verhouding tussen de directie en de werknemers stond geregeld op scherp. Er was sprake van drankmisbruik onder werktijd en te laat komen was heel gewoon geworden. Omdat goede leiding ontbrak had C.F. Stork al in 1924 ingegrepen door in de persoon van Wilod Versprille een 'sterke man' naast de directie aan te stellen. De grote vraag naar tinmolens zorgde voor een extra opleving in de jaren 1925-1927. In deze bloeiperiode, die tot 1928 zou duren, werd de grens van 1000 medewerkers gepasseerd. In 1928 was het afgelopen met de grote vraag naar tinmolens en stond het bedrijf er financieel heel slecht voor, met de Twentsche Bank als grootste schuldeiser.

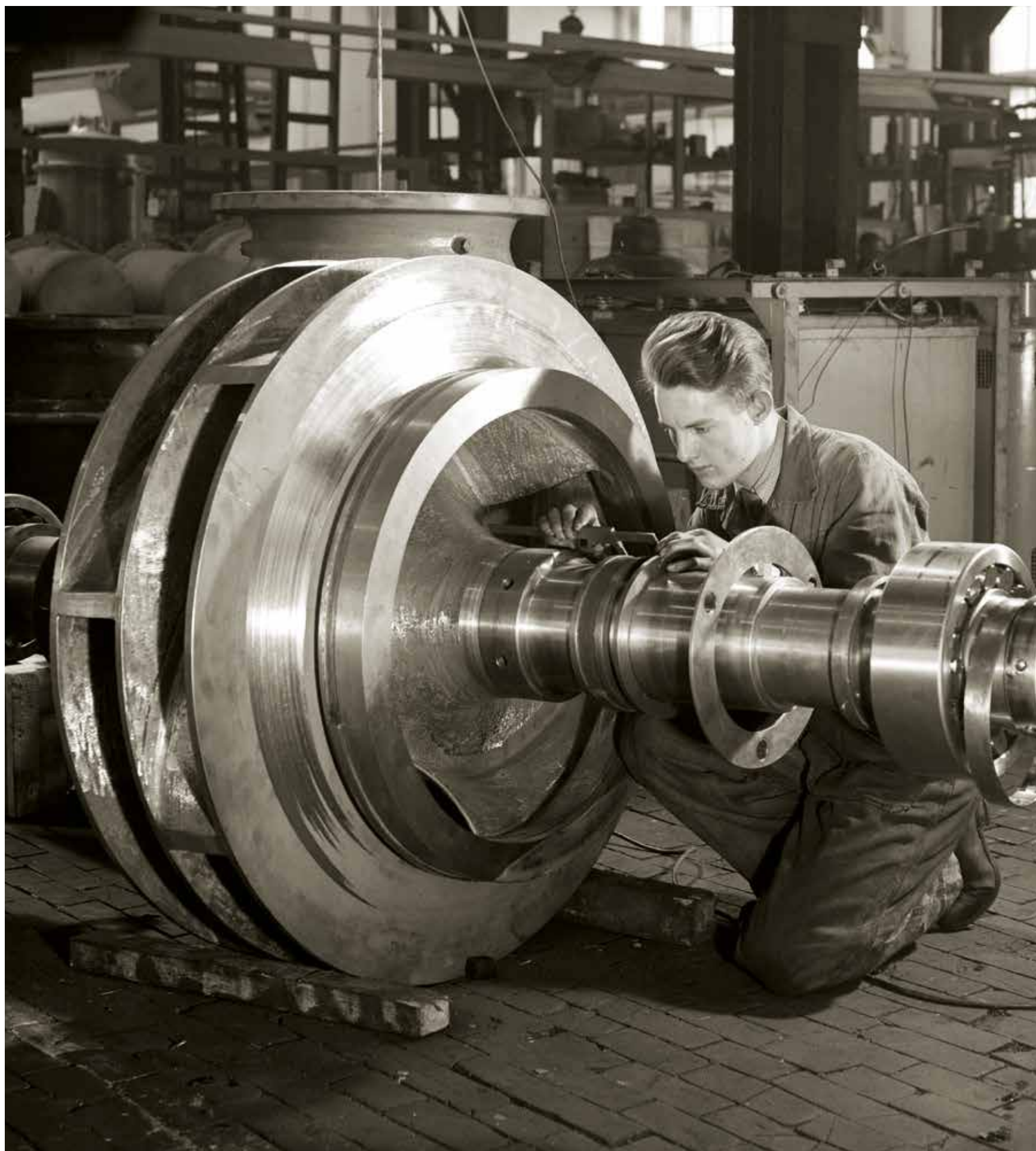
Orde op zaken

Na het overlijden van D.W. Stork in 1928, werd zijn zoon, C.T. Stork DWzn., tot commissaris benoemd. Het voorzitterschap ging nu over op C.F. Stork. De Conradtragedie die zou volgen, had minder te maken met de wereldcrisis van 1929 dan met het bedroevende financiële beleid en het gebrek aan organisatie en orde. Op 29 oktober 1929 besprak de raad van commissarissen de grote problemen. Uit Hengelo is J.A. Avéres meegekomen, financieel deskundige en onderdirecteur van de machinefabriek. President-commissaris C.F. Stork stelt vast dat er bij Conrad van alles fout is gegaan. Er kwam een nieuwe directeur, ir. L.F.G. Bosschart, en een nieuwe accountant. Zij wisten in een jaar de administratie weer op orde te krijgen.

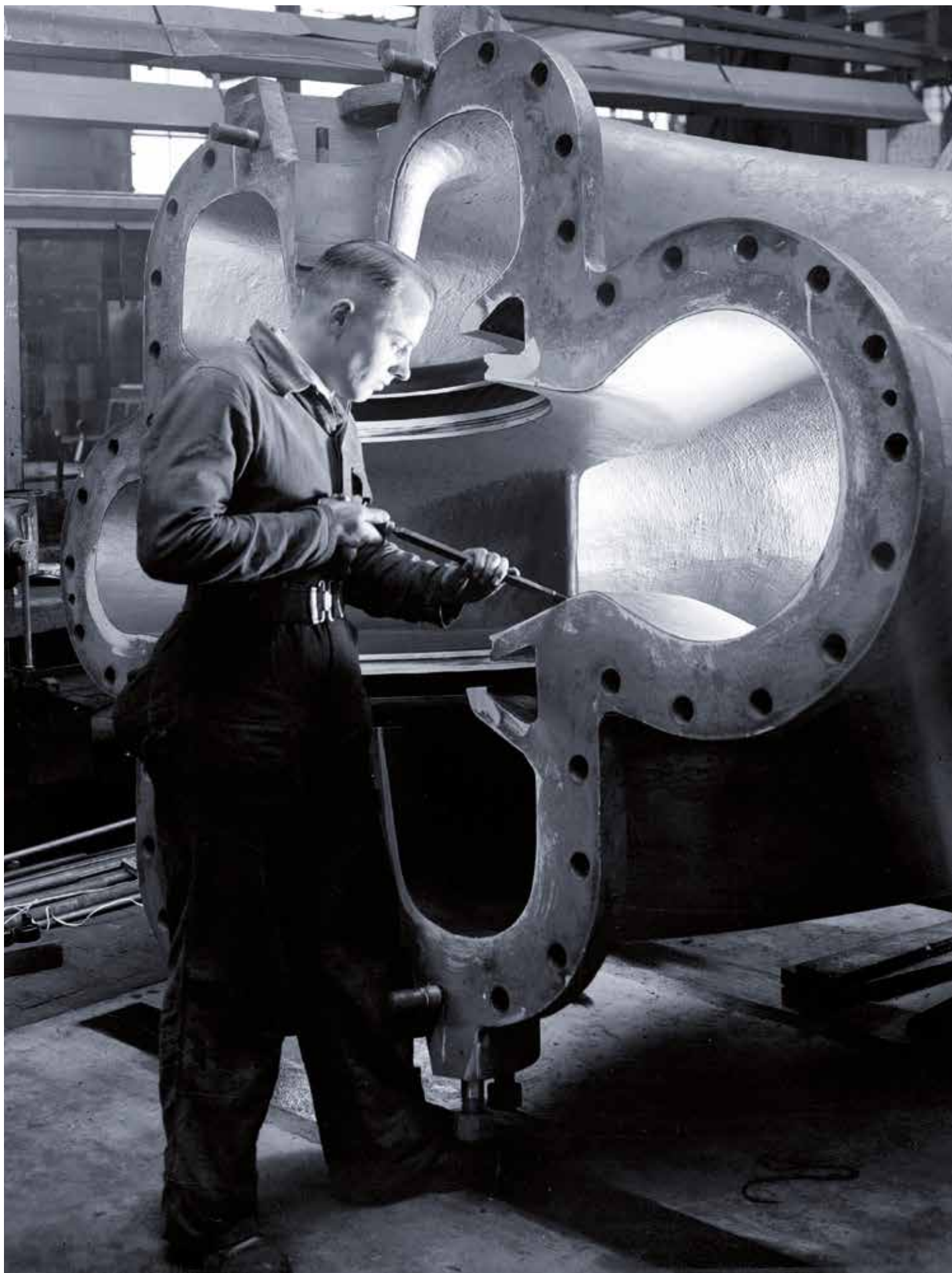
Nieuwe gezichten in de bedrijfsleiding van Stork Hijsch

Na de Eerste Wereldoorlog had de Fabriek van Hijsch-werktuigen ongeveer 220 mensen in dienst. Orders waren er wel, maar het laatste oorlogsjaar had opnieuw een verlies opgeleverd. De kas was leeg en er was een flinke schuld aan de bank. Opnieuw zag Gebr. Stork & Co. zich gedwongen om maatregelen te nemen. Op 1 september 1919 trad ir. C.H. Holgen in dienst van de

Maatcontrole van een pomprotor, ca. 1965

Bijwerken van een pomphuis, ca. 1965

voor bijvoorbeeld poldergemalen, werd een motortype ontworpen waarbij gebruik werd gemaakt van de patenten van de bekende Engelse constructeur Sir Harry Ricardo (1885-1974). De vraag naar lichte, snellopende dieselmotoren voor tractiedoeleinden bracht Stork ertoe om een licentie van de firma Ganz & Co. uit Boedapest te verwerven. Hiermee werden in Hengelo motoren van het type Ganz-Jendrassik gebouwd. De Nederlandse Spoorwegen waren grootafnemer. Zowel dieselelektrische treinen als rangeerlocomotieven en locomotieven voor goederenvervoer over lange afstanden werden ermee uitgerust. Ook in de Piet Hein, het jacht dat prinses Juliana en prins Bernhard in 1937 kregen als huwelijksgegeschenk van het Nederlandse volk, lag een snellopende motor uit Hengelo.

Stork-viertakt-dieselmotoren hadden een uitgebreid toepassingsgebied. In de eerste plaats werden ze gebruikt

voor de voortstuwing van allerlei scheepstypen. Verder waren ze in gebruik op baggermolens, in cutterzuigers en zandzuigers, voor het aandrijven van pompen en generatoren, en als hulpmotoren aan boord van grotere zeeschepen. Ook deden ze dienst in fabrieken, centrales en waterleidingbedrijven, voor aandrijving van generatoren in poldergemalen en van pompen in olieopslagplaatsen. Ten slotte werden ze ook nog toegepast voor de aandrijving van noodaggregaten in ziekenhuizen, centrales, fabrieken en waterleidingbedrijven.

De vlag kon uit bij Stork

In maart 1946 kon Storkdirecteur ir. Johan Overweg meedelen dat Stork alle motoren voor het Noorse passagiersschip de Oslofjord mocht gaan bouwen. En de hele verdere inrichting van de machinekamer. Dat was een naoorlogs hoogtepunt in de bouw van dieselmotoren. Bij Stork was het reden genoeg om spontaan de vlag te

*Het frezen van spoelpoort-
ten in cilindervoeringen,
1937*

hijzen. Na de moeilijke oorlogsjaren, draaide de fabriek weer op volle toeren. De goede ervaringen met de Oslofjord hadden tot gevolg dat in 1955 haar zusterschip, de Bergensfjord, met dezelfde Stork-Hesselman-motor werd uitgerust.

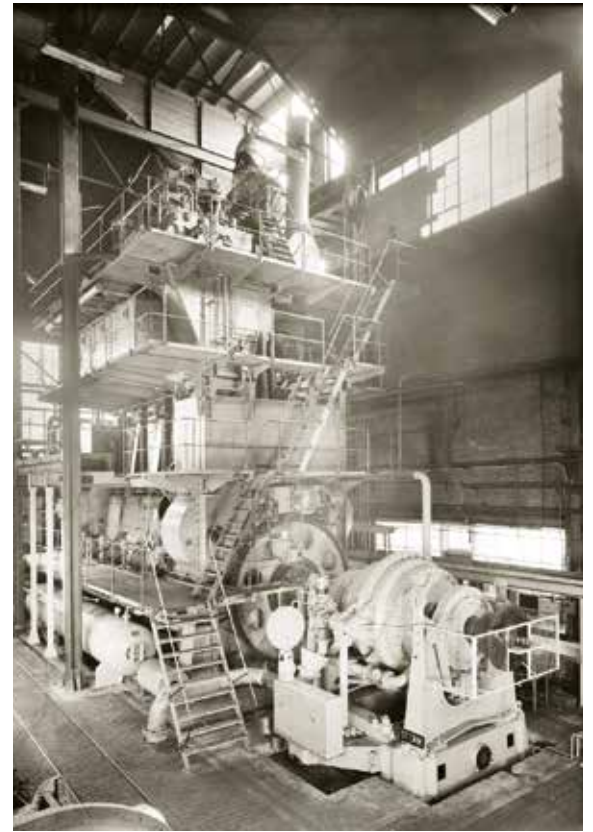
In de jaren vijftig vroeg de markt om dieselmotoren met steeds grotere vermogens. In overleg met de Nederlandse Dok en Scheepsbouw Maatschappij (NDSM) en met steun van prof. ir. B.C. Kroon van de Technische Hogeschool te Delft werd een nieuw type dieselmotor ontwikkeld. Kort nadat het besluit tot het bouwen van deze motor was gevallen, kreeg Stork de kans om deze motor te plaatsen in een door de NDSM te bouwen schip, ms Ouwerkerk. De motor zelf was al in 1953 gereed maar omdat plaatsing in het schip pas in 1954 aan de orde was, kon Stork er van juni 1953 tot februari 1954 langdurig proeven mee nemen op de proefstand in Hengelo. De naam van dit nieuwe type dieselmotor werd afgekort tot HOTLo (Hesselman Omkeerbare Tweetakt Langsspoe-ling Oplading).

Het was een gigant van wel twaalf meter hoog, een zeer innovatief, krachtig en betrouwbaar werkpaard. Machinisten aan boord van schepen gaven later gekscherend ook wel een andere betekenis aan de afkorting: *Het Onding Trielt en Lekt Ontzettend*. Deze motor werd niet alleen in Hengelo gefabriceerd. Onder licentie werd de HOTLo eveneens gebouwd bij de NDSM in Amsterdam. Ook in Groot-Brittannië verwierven drie ondernemingen een li-

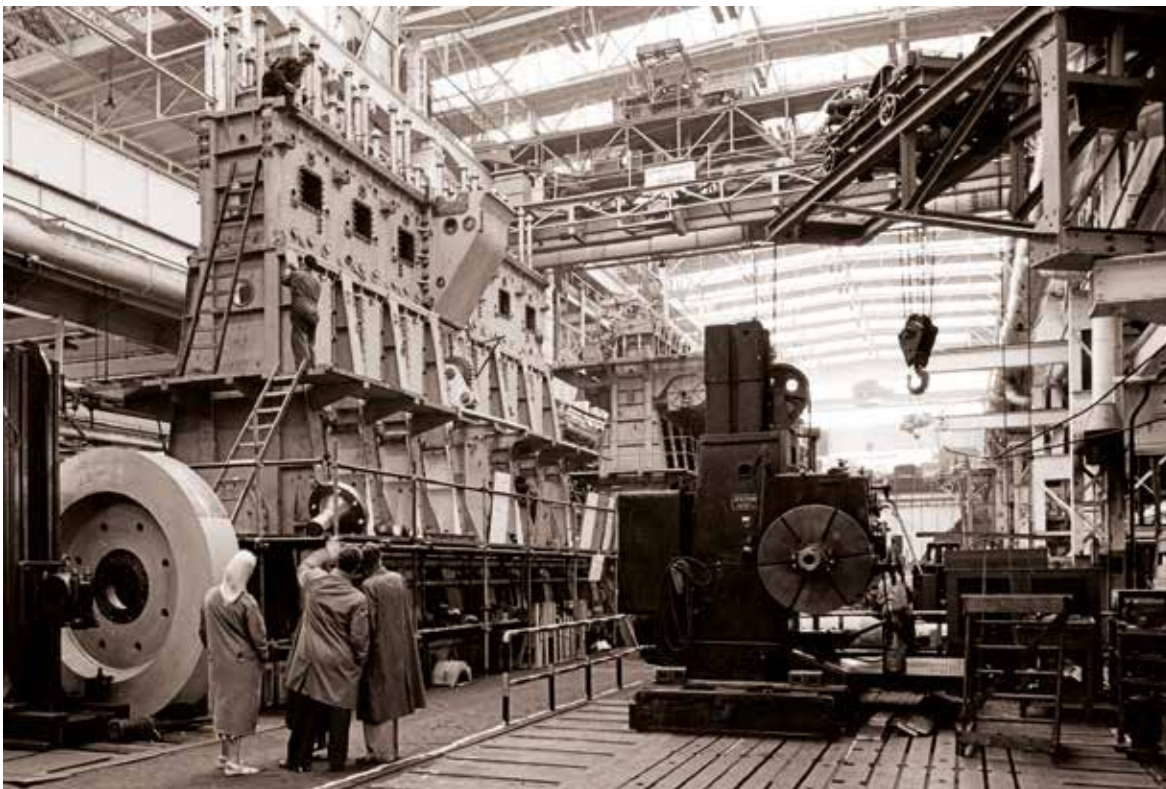
centie voor de bouw van deze scheepsmotor.

Voor jaren scheepsmotoren in bestelling

Kort na 1950 was bij Stork het Twintig-motoren-per-jaar-plan geïntroduceerd. Hiervoor waren de bestaande montagehallen lang niet toereikend. Na de oorlog was er duidelijk sprake van een grote inhaalvraag en de orders kwamen gemakkelijk binnen. Zo werd het plan opgevat om een nieuwe hal van fikse afmetingen te bouwen met vier proefstanden. Deze hal, die in 1958 in gebruik werd genomen, is 100 meter lang, 34 meter breed en 26 meter hoog. Hier was ook plaats voor enkele grote bewerkingsmachines, waaronder grote schaaf- en kotterbanken voor het bewerken van de grote motoronderdelen. Ter nagedachtenis aan ir. Johan Overweg werd besloten om deze hal zijn naam te geven, de Overweghal. Een naam die door Storkmedewerkers al snel werd verkort tot O-hal. Het was een tijd waarin de machinefabriek voor jaren scheepsmotoren in bestelling had.

*Stork proefmotor in de
research afdeling,
ca. 1958*

*Bezoekers krijgen uitleg
over de opbouw van
een dieselmotor in de
Stelplaats, 1957*

BIJ STORK

Als dertienjarige textielondernemer raakt Charles Theodorus Stork in 1836 onder de indruk van de fabrieken in Enschede. 'Zulk een fabrikant wil ik wel worden!', roept hij uit. Dat is het begin van een indrukwekkende carrière als ondernemer. De machinefabriek die hij in 1868 in Hengelo begint, groeit uit tot een economisch én sociaal imperium. Want Stork geeft om zijn mensen. Hij geeft ze onderwijs, sociale verzekeringen en culturele voorzieningen. Zo groeit de firma uit tot de krachtige motor die een dorp in Twente in weinig tijd omdoopt tot een moderne industriestad. Die tientallen jaren voorloopt op de ontwikkelingen in grote delen van Nederland.

BIJ STORK werpt nieuw licht op de wording en de betekenis van een machinefabriek die haar tijd ver vooruit is. Die sterke impulsen geeft aan het denken over ondernemerschap, sociale gerechtigheid, solidariteit, innovatie en medezeggenschap. BIJ STORK vertelt het verhaal van een bevlogen ondernemersgeslacht dat grote betrokkenheid toont bij het welzijn van haar arbeiders. En zo een stevige basis legt voor het Nederlandse poldermodel. Dit boek gaat daarom vooral over mensen en belangen: over de Storken, hun keuzes en hun medewerkers. Ook na 150 jaar is dat verhaal verrassend actueel en inspirerend.

